

Jugoslavenski nogomet od završetka Drugog svjetskog rata do kraja 1950-ih – romantičan početak dekadencije*

U članku je na temelju arhivskih izvora, onodobnog tiska i prisjećanja suvremenika tog razdoblja prikazan nastanak, razvoj te problemi sa kojima se poslije završetka Drugog svjetskog rata pa sve do kraja pedesetih godina suočavao nogomet, najpopulariji jugoslavenski sport. U tom vremenu postignuti su veliki uspjesi nogometne organizacije u podizanju kvantitete i kvalitete jugoslavenskog nogometa, od infrastrukture, organizacija utakmica, zdravstvene zaštite i sl. Međutim, u tom razdoblju uočavaju se i negativnosti koje su se ogledale u pokušajima namještanja utakmica, pojava menadžera po uzoru na model zapadnoeuropskih zemalja, prodiranje profesionalnih odnosa, protuzakonito plaćanje igrača te povremeni nacionalistički ispadi navijača na nogometnim igralištima.

Ključne riječi: 1950-e, nogomet, Nogometni savez Jugoslavije, nogometaši, nogometni klub, Fiskulturni savez Jugoslavije, amaterizam, neamaterizam, socijalizam

Uvod

Prvo nogometno prvenstvo u poslijeratnoj Jugoslaviji igralo se tjedan dana, od 3. do 9. rujna 1945. godine. Svaka savezna jedinica u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji (DFJ) sastavila je svoju izabranu nogometnu momčad. Natjecalo se šest republika, Autonomna pokrajina (AP) Vojvodina i sastav koji je predstavljao Jugoslavensku narodnu armiju (JNA), dok AP Kosovo nije imalo svoga predstavnika.¹ U prvom klupskom poslijeratnom prvenstvu jugoslavenske nogometne lige 1946./47. bilo je predviđeno da se natječe 12 najuspješnijih klubova u republičkim ligama. Naknadno je Fiskulturni savez Jugoslavije (FISAJ), koji je objedinjavao rad svih grana sporta, odlučio da se u

* Ovaj rad financirala je Hrvatska zaklada za znanost preko projekta *Hrvatska u 20. stoljeću: modernizacija u uvjetima pluralizma i monizma* (br. 3481).

1 *Nogometni leksikon* (ur. Fredi Kramer, Mladen Klemenčić), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2008.

Saveznoj ligi natječe najuspješniji klub u prvenstvu Hrvatske oslobođene od talijanske okupacije te „Ponziana“ iz Trsta, bez kvalifikacija kakve su prošli ostali klubovi, tako da se natjecalo ukupno 14 klubova. Klub iz Trsta igrao je u jugoslavenskoj Saveznoj ligi još dvije sezone, nakon čega je ispao iz lige i jugoslavenskog nogometnog natjecanja. Nogometaši, koji su u jugoslavenskoj nogometnoj ligi igrali za „Ponzianu“, poslije povratka u Italiju kažnjeni su sa šest mjeseci zabrane igranja.²

Kada se danas spomene jugoslavenski poratni, a posebno nogomet pedesetih godina, ljudi, pogotovo oni koji su u tom vremenu proživljavali djetinjstvo ili mladost, uglavnom se prisjećaju nogometnih „asova“ poput Beare, Stankovića, Crnkovića, Čajkovskog, Horvata, Boškova, Ognjanova, Mitića, Vukasa, Bobeka, Zebeča, „lepršavih driblinga“ i općenito romantičnog doživljaja nogometa.³ U tom je razdoblju nogometna reprezentacija Jugoslavije u nizu osvojila četiri olimpijske medalje: srebrnu 1948, 1952. i 1956. te zlatnu 1960. godine. Postavlja se pitanje je li to samo ona ljepša strana jugoslavenskog nogometa, koju većina ljudi „nostalgično“ rado pamti, ili postoji i druga, potisnuta i možda manje lijepa strana?

Namjera je ovoga članka da se na temelju arhivskih izvora i onodobnog tiska te razgovora sa suvremenicima iz tog doba istraži kako se razvijao i s kojim se problemima suočavao nogomet, najpopularniji jugoslavenski sport.

Osnivanje, djelovanje i zadaci Nogometnog saveza Jugoslavije

Odmah nakon postanka Kraljevine SHS, već 1919. osnovan je Jugoslavenski nogometni savez (JNS) sa sjedištem u Zagrebu. Kasnije je preimenovan u Nogometni savez Jugoslavije (NSJ), a 16. ožujka 1930. sjedište je iz Zagreba premješteno u Beograd. Nakon raspada Kraljevine Jugoslavije 1941. i NSJ je prestao postojati.

Na Drugom kongresu FISAJ-a donijeta je odluka o obnovi rada NSJ. Osnivačka skupština održana je 8. i 9. rujna 1948. u Beogradu. Nogometni savez Jugoslavije bio je dobrovoljna društvena organizacija s ciljem organiziranja i unapređenja nogometnog sporta na području Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNJR). Skupština je

2 Isto. U prvom klupskom prvenstvu jugoslavenske Savezne lige 1946./47. natjecalo se, kako je istaknuto, 14 klubova: „Željezničar“ (Sarajevo), prvak prvenstva NR BiH, „Budućnost“ (Titograd), prvak prvenstva NR Crne Gore, „Hajduk“ (Split), prvak prvenstva NR Hrvatske, „Dinamo“ (Zagreb) do-prvak prvenstva NR Hrvatske, „Pobeda“ (Skoplje), prvak prvenstva NR Makedonije, „Kvarner“ (Rijeka), prvak prvenstva dijela Hrvatske oslobođene od talijanske okupacije, „Ponziana“ (Trst), uvrštena odlukom FISAJ-a izravno bez kvalifikacija, „Nafta“ (Donja Lendava), prvak prvenstva NR Slovenije, „Crvena zvezda“ (Beograd), prvak prvenstva NR Srbije, „14. oktobar“ (Niš), finalist prvenstva NR Srbije, „Spartak“ (Subotica), prvak prvenstva Vojvodine, „Partizan“ (Beograd), predstavnik JNA. Dodatnim kvalifikacijama u Saveznu ligu još su se plasirali: „Metalac“ (Beograd), pobjednik kvalifikacija (3. u prvenstvu NR Srbije) i „Lokomotiva“ (Zagreb) finalist kvalifikacija (3. u prvenstvu NR Hrvatske).

3 Veselko Tenžera, *Sportski život. Feljtoni, eseji, osvrti*, Matica hrvatska, Zagreb 1989, 37.

donijela Pravila NSJ i potrebne pravilnike te analizirala dotadašnji razvoj nogometnog sporta u FNRJ.⁴

Skupština je ustvrdila da se nogometni sport u Jugoslaviji poslije oslobođenja snažno razvio i omasovio, kvalitetno uzdigao te postao omiljena igra omladine. Istaknuto je da je nogometni sport znatno doprinio produbljivanju prijateljskih odnosa sa zemljama „narodne demokracije”, a državna reprezentacija i pojedina društva dostojno su reprezentirali kvalitetu jugoslavenskog nogometa. Skupština je ustvrdila da je i pored vidljivih uspjeha u nogometnom sportu ostalo još mnogo negativnog nasljeđa iz prošlosti, što se odražavalo u pokušaju jednog broja ljudi da sport odvoje od društvenog života i da on postane sam sebi cilj. Istaknuto je da je u nogometnom sportu ostalo još mnogo klubaštva, vrbovanja i sličnih pojava te da su se kod jednog dijela rukovodilaca nogometnog sporta pojavile tendencije najužeg lokalnog patriotizma navijanja i gubljenja kriterija u ocjeni raznih negativnih pojava. To se nepravilno odražavalo u razvitku nogometa.⁵

Nogometni savez Jugoslavije objedinjavao je Nogometni savez Hrvatske, Nogometnu zvezu Slovenije, Fudbalski savez Bosne i Hercegovine, Fudbalski sojuz na Makedonija, Fudbalski savez Crne Gore, Fudbalski savez Srbije sa Pokrajiskim fudbalskim odborom Vojvodine i Oblasnim fudbalskim odborom Kosova i Metohije.⁶

Članovi NSJ bili su nogometni klubovi, nogometni klubovi sportskih društava i nogometne sekcije sportskih društava. Za osnivanje nogometnog kluba trebalo je imati najmanje 50 članova u gradu ili 25 na selu, podmladak, po mogućnosti nogometno igralište. Imovina nogometnog kluba sastojala se od pokretne i nepokretne, finansijskih sredstava: upisnine, članarine, doprinosa prijatelja kluba, subvencija, prihoda sa natjecanja itd. Nogometni klub i sekcija u sastavu sportskog društva (primjerice SD „Dinamo“ Zagreb imalo je pet sekcija: nogometnu, atletsku, košarkašku, biciklističku i veslačku) nisu imali svoju imovinu, koju im je na raspolaganje i „odgovorno čuvanje“ davalo sportsko društvo.⁷

Na spomenutoj osnivačkoj skupštini NSJ istaknuta je potreba podizanja kvalitete jugoslavenskog nogometa, sustava igre, tehnike i taktike igre. Za ostvarenje tog cilja trebalo je koristiti i iskustva drugih zemalja, posebno onih u kojima je nogomet bio razvijeniji. Bilo je potrebno razvijati i inicijativu za gradnju jednostavnih sportskih objekata u cijeloj zemlji te igrališta koja su bila zapuštena osposobiti za igranje utakmica. Pri

4 Srbija (dalje: SR) – Arhiv Jugoslavije, Beograd, (dalje: AJ), fond-734 Fudbalski savez Jugoslavije (dalje: FSJ), fascikl (dalje: fasc.), R-1, Akti o osnivanju FSJ, 8. IX. 1948.

5 Isto.

6 Isto. Grb NSJ sastojao se od crvene zvijezde petokrake okružene plavim lovorovim vijencem. U sredini zvijezde nalazio se lik nogometaša sa loptom. Zastava NSJ bila je zelene boje s grbom saveza u gornjem desnom uglu.

7 SR, AJ, 734 FSJ, K-10, Bilten FSJ, 20. I. 1949., 1.

tome je trebalo mobilizirati nogometaše i članove nogometnih klubova da sami rade na izgradnji i uređenju igrališta.⁸

Godinu dana poslije osnivanja, u listopadu 1949, skupština NSJ ustvrdila je da su se nogometni klubovi i sekcije pojavili u velikom broju, a nogometaša je svakim danom bilo sve više, što je doprinijelo da nogometna organizacija bude među najjačim organizacijama FISAJ-a. U rujnu 1949. nogometna organizacija brojala je oko 3000 klubova i sekcija s više od 70.000 registriranih igrača i oko 950 sudaca. Povodom prve godišnjice osnivanja NSJ iz čelne kuće jugoslavenskog nogometa isticano je da je jugoslavenski nogomet „dobio sva obilježja socijalističkog sporta, jer u socijalističkoj zemlji kao što je naša samo nogomet koji nosi karakter društvenog sustava u kome se razvija, raste i živi, može imati takve ogromne uspjehe i postići tako visoke i dragocjene rezultate“.⁹

S druge strane, istaknuto je da u vremenskom razdoblju od godine dana nogometna rukovodstva u većini slučajeva nisu bila dovoljno čvrsta niti aktivna u radu. Pojedina nogometna rukovodstva nisu rješavala postavljene zadatke niti su na svom području rukovodili nogometom dovoljno organizacijski i planski. Primjerice, NSJ je pred nogometna rukovodstva postavio zadatak poboljšanja rada na selu, ali je ustvrđeno da na tom polju nije učinjeno ništa, jer sa selom nije uspostavljen nikakav kontakt i tamo se nogomet u većini slučajeva neorganizirano razvijao. Pored toga, najveće slabosti uočene su u radu administracije. Primjerice, NSJ je tražio od klubova Prve i Druge savezne lige da dostave podatke o svojim vrhunskim nogometašima. Iako je bilo prošlo više od godinu dana od tog zahtjeva, pojedini klubovi (FK „Partizan“, NK „Hajduk“, FK „Naša krila“, FK „Vardar“) nisu dostavili tražene podatke zbog čega NSJ nije mogao ove podatke dostaviti FISAJ-u. NSJ je tražio od nogometnih saveza narodnih republika i da dostave pregled gdje treba postojati nogometna organizacija na njihovom području. Niti jedan savez nije dostavio traženi pregled tako da se nije mogla stvoriti prava slika gdje postoje i gdje bi trebala biti nogometna rukovodstva. NSJ je pozvao sve nogometne saveze republika i da dostave kartone „Podaci o klubu-sekciji“ kako bi se mogla napraviti točna evidencija članova FISAJ-a. Međutim, niti taj zadatak nogometni savezi nisu obavili, pa se zbog takvog stanja nije mogla voditi evidencija niti statistika. Osim toga, nisu se provodili pravilnici i Pravila NSJ, pa je zaključeno da će ubuduće, kako se slično ne bi ponavljalo, NSJ pozivati na odgovornost, suspendirati i kažnjavati sve one koji ne izvršavaju zaduženja, ne pridržavaju se danih rokova, ne postupaju po postojećim propisima i na taj način ometaju pravilan razvoj i jačanje nogometne organizacije.¹⁰

Na godišnjoj skupštini NSJ od 2. do 5. travnja 1954. godine u Beogradu usvojen je statut na kojem je NSJ temeljio svoj rad. Predsjednik Upravnog odbora NSJ bio je tada Rato Dugonjić, potpredsjednik Miko Tripalo, generalni sekretar (tajnik) Milorad

8 Davor Kovačić, *Intervju sa Antom Pavlovićem*, Zagreb, 9. IV. 2015. (neobjavljeno). A. Pavlović bio je 80-ih tajnik NSH, a 1987. postao je glavni tajnik NSJ.

9 SR, AJ 734 FSJ, K-10, Bilten FSJ, 8. IX. 1949., 2.

10 Isto.

Lišanin.¹¹ Skupština NSJ je pored toga obvezala cjelokupnu nogometnu organizaciju na najveću moguću štednju i racionalno korištenje financijskih sredstava. Usvojen je zaključak da se treba sustavno boriti protiv negativnih pojava kao što su orijentacija na materijalnu korist, izvlačenje koristi od kluba, dok se niti simbolična članarina ne plaća. Trebalo se boriti protiv tendencija ka neradu, lakom i udobnom životu, mišljenju da klubovi moraju osigurati sva sredstva da bi se netko bavio nogometom.¹²

Na petoj redovnoj sjednici Upravnog odbora NSJ, koja je održana 15. listopada 1956. u Beogradu, utvrđeno je da je nogometni sport u cjelini deficitiran i da prihodi od utakmica ne može podmiriti niti rashode utakmica (putni troškovi, utvrđeni doprinosi i tehnička organizacija). Zaključeno je da se nogometni sport pored prihoda od utakmica mora orijentirati i na druge prihode iz vlastitih izvora i tražiti dotaciju od državnih i gospodarskih organizacija. Upravni odbor NSJ izvijestio je kako je analizom ustvrdio da su vrlo visoke stope poreza i doprinosa (porez na promet, lokalni porez na promet, doprinos za korištenje igrališta, doprinos Olimpijskom komitetu, nogometnim forumima i troškovi tehničke organizacije utakmica) koji onda terete bruto prihode ostvarene prodajom ulaznica, i iznose oko 50%, odnosno kod klubova Savezne lige prelaze i 50% od ostvarenih bruto prihoda. U cilju popravljivanja financijskog stanja nogometa i osiguranja neophodnih sredstva za rekvizite, stručne kadrove, održavanje terena, Upravni odbor NSJ smatrao je da bi trebalo ukinuti lokalni porez na promet (koji je u pravilu iznosio 5% od vrijednosti ulaznica), ukinuti doprinos Olimpijskom komitetu (po stopi 3% i 5%) koji se trebao osiguravati iz drugih izvora. Ukidanjem spomenutih poreza, odnosno doprinosa trebalo je povećati doprinos za terene na 15% ili 20% od ostvarenih bruto prihoda, čime su se trebala osigurati sredstva za održavanje terena. Sredstva koja su se plaćala na ime poreza i doprinosa Olimpijskom komitetu trebala su se koristiti za nabavu rekvizita i za unapređenje nogometnog sporta. Upravni odbor NSJ uputio je pismo Savjetu za tjelesnu kulturu Saveznog izvršnog vijeća, preko Saveza sportova Jugoslavije zajedno s prijedlogom nacрта Uredbe o izmjenama i dopunama tarife poreza na promet koju je trebalo donijeti Savezno izvršno vijeće.¹³

Prema proračunu, odnosno usvojenom budžetu NSJ za 1956. godinu, ukupni prihodi iznosili su 58.033.000 dinara, a ukupni rashodi 56.543.000 dinara. Prema usvojenom deviznom dijelu proračuna, ukupni prihodi iznosili su 25.749 američkih dolara, a ukupni rashodi 40.424 američkih dolara. Višak rashoda nad prihodima u iznosu od 14.675 američkih dolara trebao se pokriti iz Olimpijskog fonda.¹⁴

11 SR, AJ, 734 FSJ, fasc. R-1, Akti o odobrenju rada FSJ, 2. IV. 1954.

12 Isto.

13 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke Pete redovne sjednice Upravnog odbora FSJ.

14 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke redovne godišnje skupštine FSJ, održane 5. i 6. V. 1956. godine u Beogradu.

Zalaganje za amaterizam u nogometu

U NSJ je isticano da se politika nogometne organizacije zasniva na čvrstim temeljima amaterizma i „da profesionalizma nema i neće biti mjesta u nogometnoj organizaciji.“¹⁵ Josip Broz Tito, koji se rijetko upuštao u davanje prijedloga sportskim radnicima, prilikom prijema predstavnika fiskulturnih radnika Jugoslavije u siječnju 1956. osvrnuo se i na stanje u jugoslavenskom nogometu te je, zalažući se za amaterska načela, istaknuo: „Nije dovoljno da imamo nekoliko fudbalskih klubova, a da milioni ljudi budu navijači. (...) Zato iz društava u unutrašnjosti ne treba odmah čim se neko istakne kao dobar igrač izvlačiti ga odatle i uzimati u kakav klub u centru, jer se na taj način ne može podići kvalitet naših društava u unutrašnjosti. Dva ili tri dobra društva u centrima nisu dovoljna: i naš fudbal treba da bude masovniji. Ali, dobri igrači iz unutrašnjosti mogu se uzimati za sastav reprezentativnih ekipa. Treba težiti tome da što više bude jakih timova, da se što više ide u širinu, da se izbjegava i onemogućava vrbovanje i otimanje igrača. Ljudima treba dozvoliti da igraju u onom klubu kome oni hoće i mogu da daju najviše.“¹⁶

Statut i ostali propisi NSJ bili su usmjereni tom cilju i načelima amaterizma, ali ipak u praksi se događalo da se nogomet usmjeravao prema onom što je trebalo biti samo izuzetak, a što je nazvano neamaterizmom. Prema pravilniku o amaterizmu, nogometaš amater za igranje nogometa nije primao novčanu nagradu, niti druge materijalne nagrade, a nogometaš neamater za bavljenje nogometom primao je novčane i materijalne nagrade prema postojećim propisima. Upravni odbor NSJ je u svakom individualnom slučaju, kada je zaprimio molbu kluba kojom se tražila suglasnost za nagrađivanje igrača, izdavao eventualnu suglasnost na temelju toga je li dotični klub postigao uspjeh ili ne.¹⁷ Naime, sustav natjecanja s ravnomjernim stupnjevitim kretanjem (lokalna prvenstva, podsavezne lige, zonske lige, Savezna liga) s „automatiziranim prelazom prema najkvalitetnijim, sadržavao je u sebi stimulans ka neamaterizmu, koji je u velikom obimu postao cilj, čak i u najnižim natjecanjima.“¹⁸

Na redovnoj godišnjoj skupštini NSJ 5. i 6. svibnja 1956. u Beogradu energično su osuđene određene tendencije narušavanja načela amaterizma. Skupština NSJ pozvala je cjelokupnu organizaciju, rukovodstva, osnovne organizacije i članstvo da se najupornije i svim raspoloživim sredstvima „bore protiv kršenja načela amaterizma.“¹⁹ Prekršaj amaterizma mogao se načiniti umišljajem ili iz nehaja. Protiv prekršitelja mogle su se izreći sljedeće kazne: zabrana nastupa na natjecanjima; zabrana obavljanja svih

15 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Bilten FSJ, 20. I. 1956., 1.

16 SR, AJ, 734 FSJ, K-10, Futbol, organ FSJ., 19. I. 1956., 1.

17 *Službeni glasnik sportova Jugoslavije*, Beograd, 26. VI. 1953., 105.

18 Kovačić, *Intervju sa A. Pavlovićem*.

19 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke redovne godišnje skupštine FSJ održane 5. i 6. V. 1956. godine u Beogradu.

sportskih dužnosti; isključenje iz savjeta sportova. Kazne su mogle biti vremenske i doživotne, vremenska kazna nije smjela biti kraća od jednog mjeseca niti duža od pet godina.²⁰

Sredinom 1950-ih u dijelu jugoslavenskog tiska postavljalo se pitanje sudjelovanja jugoslavenskih nogometaša na Olimpijskim igrama u svezi s njihovim amaterskim statusom i primjedbama da nogomet zbog sudjelovanja na Olimpijskim igrama troši goleme financijska sredstva na teret drugih grana sporta. Na te primjedbe čelni ljudi NSJ odgovarali su da su u jugoslavenskom nogometu odnosi u skladu s definicijom amaterizma, onako kako je ustvrdila Međunarodna nogometna organizacija (FIFA). Isticano je i kako se zaboravlja da je nogometni sport uložio skoro sva financijska sredstva koja su prikupljena u Olimpijskom fondu za potrebe financiranja Olimpijskih igara.²¹

Organizacija utakmica i zdravstvena zaštita nogometaša

Krajem 1940-ih i početkom 1950-ih na pojedinim je utakmicama zbog loše organizacije dolazilo do incidenata, a neke su morale biti i prekinute. U NSJ su uzrok slaboj organizaciji utakmica vidjeli u nedovoljnom zalaganju organizatora nogometne priredbe. U prvom redu za to su bila kriva rukovodstva klubova, odnosno sekcija, koja nisu odredila „potreban broj ozbiljnijih članova“ za organizaciju utakmica. Zbog toga su klupska rukovodstva trebala preuzeti energične mjere za uspješno organiziranje utakmica i uvođenja reda na nogometnim igralištima. Da bi se to provelo, organizatori utakmica trebali su za svaku utakmicu odrediti deset „najboljih članova za održavanje reda“, koji su se trebali brinuti da niti jedna osoba ne ulazi na igralište (teren) te da bude uklonjen svatko tko vrijeđa suca utakmice ili nogometaše. Ukoliko je takva osoba bila član nogometne organizacije, trebalo ju je pozvati na odgovornost i kazniti.²²

Klubovima, odnosno sekcijama na čijim se igralištima nisu mogle odigrati regularne utakmice, trebalo je zabraniti odigravanje utakmica na određeno vrijeme. U organizaciji utakmica saveznih liga klubovi su se trebali pridržavati sljedećih naputaka dobivenih od NSJ: klub domaćin bio je dužan odrediti glavnog dežurnog člana uprave koji je bio odgovoran za cjelokupnu organizaciju nogometne priredbe. Klub domaćin bio je obavezan da cjelokupnu organizaciju nogometne priredbe (blagajnička služba, služba redara, sanitetska služba, osiguranje svlačionica za nogometaše i posebne prostorije za suce, osiguranje nogometaša i sudaca kada napuštaju igralište, uređenje nogometnog terena, osiguranje osvježavajućeg pića za gostujuću ekipu, suce i delegate i dr.) provede prema odgovarajućim propisima i uputama delegata. Ulaženje na teren za

20 *Službeni glasnik Saveza sportova Jugoslavije*, 4. VII. 1952., 1.

21 Kovačić, *Intervju sa A. Pavlovićem*.

22 *Zapisi Politbira Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945.-1992.*, (dalje: *Zapisi Politbira CK KPH*), sv. 2, priredila Branislava Vojnović, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2006, 581.

vrijeme prekida utakmice (samo u slučaju povrede igrača) bilo je dozvoljeno dežurnom liječniku i fizioterapeutu (maseru). Za vrijeme utakmice na teren su se mogli pustiti i fotoreporter koji su se morali nalaziti iza gola, na udaljenosti od dva metra s jedne i druge strane gola. Na teren su se mogli pustiti i nogometaši pioniri radi sakupljanja lopti, najviše ih je moglo biti deset i obavezno su morali biti obučeni u sportsku opremu. Za vrijeme odmora pioniri su morali napustiti teren s nogometašima oba kluba. Nogometaši oba kluba morali su zajedno izaći na teren, a isto tako zajednički napustiti teren. Klub domaćin utakmice bio je obavezan osigurati pisaći stroj, daktilografa i posebnu prostoriju za sastavljanje protokola, u koju su pravo ulaska imale samo osobe koje pozove delegat. Za vrijeme utakmica saveznih liga bilo je zabranjeno točenje alkoholnih pića na stadionima.²³

Osim toga, uočeno je da se na „pojedinih utakmicama u nekim mjestima „nedovoljno brižljivo“ naplaćuju ulaznice tako da su prihodi s tih utakmica bili minimalni. Zbog toga je prilikom odigravanja utakmica Prve i Druge savezne lige organizator utakmice bio obavezan da u nazočnosti delegata NSJ obavi obračun prihoda i rashoda. Jedan primjerak obračuna organizator utakmice je u roku od 48 sati bio dužan dostaviti NSJ i nogometnom savezu republike na čijem se području utakmica igrala. Postotak od šest posto u istom je roku doznačen Fiskulturnom savezu Jugoslavije, a četiri posto doznačeno je fiskulturnom savezu republike na čijem je području utakmica odigrana. Nogometni savezi republika trebali su na svojem području organizirati financijsku službu kako bi u najkraćem roku s utakmica, prijateljskih ili prvenstvenih, bili primani obračuni na temelju koji bi se izvršila kontrola o „ubranom“ postotku i na taj način ispunila obaveza klubova i sekcija za „ostvarenje budžetom predviđenih prihoda“. Iz tih proračuna dobivali su se podaci za statističke svrhe.²⁴

NK „Hajduk“ je na sjednici Upravnog odbora NSJ 10. ožujka 1956. predložio način podmirjenja razlike koja nastaje između prihoda koje klubovi, pogotovo oni ugledniji donose kao gosti svojim protivnicima i prihoda koji isti klubovi ostvaruju kada su domaćini. Čelni ljudi NK „Hajduka“ smatrali su da bi povećanjem egalizacijskog fonda bilo riješeno pitanje podjele prihoda na utakmicama Savezne lige. Ukupan prihodi klubova Savezne lige primjerice u 1955. bio je 350,297.000 dinara. Od tog iznosa 78,5 % ostvareno je od tzv. funkcionalnih prihoda (objekti, članstvo, prvenstvene, prijateljske, međunarodne i kup utakmice), 17,2% od izvanrednih prihoda (prodaje osnovnih rekvizita, materijala dobivenog pri uređenju igrališta i reklama), 3,1% od prenetih viškova sredstava iz 1954 te 1,2% od dotacija. Rashodi klubova u 1955. godini bili su 334,461.000 dinara. Za objekte i rekvizite (oprema, veći popravci i redovno održavanje objekata, nabava i redovno održavanje rekvizita) 8%, funkcionalni rashodi (put i boravak ekipe, tehnička organizacija utakmica, troškovi gostujućih ekipa, plaće stručnih kadrova) 39,1%, naknade nogometašima (hrana i nagrade za postignute uspjehe) 11,5%, doprinosi forumima, egalizacijski fond i izvanredni doprinosi odnosno

23 SR, AJ, 734 FSJ, K-18 Uputstvo o organizaciji i redu na igralištima za vreme utakmica, 156.

24 *Službeni glasnik Saveza sportova Jugoslavije*, 4. VII. 1952., 1.

progresivno oporezivanje: 10% državna, 5% gradska, 3% olimpijska i 10% posto taksa nogometnim forumima. Zatim, 26,9% administrativno-propagandni troškovi (plaće službenika, ogrijev, PTT troškovi, platni promet, itd.), 9,9% dotacije i 3,8% pomoć klubovima iz pasivnih krajeva.²⁵

Zbog poboljšanja materijalnog položaja klubova Savezne lige, ali i zbog rasterećenja kvalitetnijih klubova i bolje pripreme reprezentacije bilo je predlagano da se broj klubova Savezne lige s 14 smanji na 12. Skupština NSJ je na redovnoj godišnjoj skupštini 5. i 6. svibnja 1956. godine odbila prijedlog Upravnog odbora NSJ da se Savezna liga smanji s 14 na 12 klubova.²⁶

Vlasnici stadiona (nogometni klubovi) bili su dužni svoje stadione održavati u ispravnom stanju jer su od svih nogometnih priredbi dobivali odgovarajući postotak od bruto prihoda na ime održavanje stadiona. Na stadionima na kojima je reprezentacija odigrala međunarodne utakmice dobivali su nadoknadu zbog oštećenja terena. Tako je 1957. zagrebačkom „Dinamu” dodijeljena nadoknada u iznosu od 100.000 dinara zbog oštećenja trave na trening utakmici reprezentacije Jugoslavije pred odlazak u Englesku.²⁷

Na osnivačkoj skupštini Zbora sudaca NSJ u prosincu 1948. zaključeno je da svaki nogometaš treba obaviti liječnički pregled dva puta godišnje, u proljeće i jesen, te da niti jedan nogometaš koji nije liječnički pregledan neće moći nastupiti na utakmicama.²⁸

Na konferenciji klubova Savezne lige 19. veljače 1956. ustvrđeno je da je dotadašnji rad na zdravstvenoj zaštiti nogometaša na području pojedinih nogometnih saveza republika imao pozitivne rezultate. Istaknuto je da je posebno uspješna zdravstvena zaštita nogometaša provedena na području Nogometnog saveza Hrvatske i Nogometnog saveza Slovenije. S druge strane nogometni savezi Srbije i Crne Gore nisu osnovali zdravstvene komisije, pa im je preporučeno da to učine u najkraćem roku. Upravni odbor NSJ zahtijevao je da disciplinski organi izriču najstrože kazne predviđene Disciplinskim pravilnikom u slučajevima nepridržavanja odredaba o obaveznom liječničkom pregledu nogometaša, kao i u ostalim slučajevima zanemarivanja propisa o zdravstvenoj zaštiti nogometaša. Delegati su na svim „stalnim“ utakmicama, odnosno prvenstvenim i kup utakmicama, a nogometni suci na prijateljskim bili dužni prije početka utakmice provjeriti postojanje sanitetske službe. Utakmica nije mogla početi ukoliko nisu bili osigurani minimalni uvjeti prve pomoći (ručna ljekarna). Zdravstvena komisija Upravnog odbora NSJ trebala je pristupiti izradi kartona za evidenciju zdravstvenog stanja i razvoja nogometaša. Preporučeno je i da se provede obavezna kontrola zdravstvenog stanja trenera u klubovima, najmanje dva puta godišnje. Donesena je odluka da uz sve

25 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke redovne godišnje skupštine FSJ, održane 5. i 6. V. 1956. godine u Beogradu.

26 Isto,

27 SR, AJ, 734 FSJ, K-16, Zaključci i odluke XI. redovne sjednice Upravnog odbora FSJ; Kovačić, *Intervju sa Perom Zlatarom*, Zagreb, 14. V. 2106. (neobjavljeno). P. Zlatar, istaknuti novinar i publicist.

28 Kovačić, *Intervju sa A. Pavlovićem*.

nogometne reprezentacije (omladinske, seniorske itd.) na pripremama i natjecanjima treba biti jedan liječnik kojega će predložiti nadležna zdravstvena komisija.²⁹

Negativnosti u jugoslavenskom nogometu

Skupština NSJ 1950-ih godina naglašavala je da u sve nogometne forume trebaju ulaziti sportski radnici koji imaju odgovarajuće stručne i moralne kvalitete za obavljanje nogometnih funkcija. Sve širi zamah i razvoj nogometne organizacije postavljao je pitanje maksimalnog broja članova uprava nogometnih klubova. NSJ je predviđao da taj broj ne može biti veći od broja članova Upravnog odbora NSJ koji se sastojao od tridesetak članova. Naime, pokazala se potreba ograničavanja broja članova uprave klubova, jer se u praksi ustvrdilo da su pojedini klubovi u uprave birali po 40 i više članova. Zbog takve glomaznosti rad uprave klubova često je bio onemogućavan i dovodio do toga da se poslovanje kluba svodilo na „šačicu ljudi“ zbog čega je dolazilo do „znatnijih grešaka i propusta u radu“. Početkom pedesetih pojavili su se u nogometnim klubovima pojedinci koji su bili „neprikosnoveni autoriteti za pronalaženje rupa“ u sportskim propisima. Jedan od takvih bio je primjerice dr. Aleksandar Obradović za čije se ime vezalo podmićivanje sudaca i namještanje rezultata, vrbovanje nogometaša i slične negativne pojave.³⁰ Dr. Obradović pojavio se 1950. kao fizioterapeut (maser) nogometaša FK „Crvena zvezda“ iz Beograda što je na hijerarhijskoj ljestvici u nogometnom klubu bilo gotovo beznačajno mjesto. Međutim, Obradović je uskoro postao „siva eminencija“, autoritet i izvan FK „Crvena zvezda“ u kojoj nikada nije bio službeno nominiran na neko visoko rukovodeće mjesto. Ušao je i u jugoslavensku nogometnu reprezentaciju te kasnije postao glavna osoba, tzv. „selektor iz sjene“. Obradović je u stvari bio preteča brojnim menadžerima u jugoslavenskom nogometu koji su u kasnijim razdobljima raznim „sumnjivim“ poslovima pribavljali materijalna sredstva, a znatan dio tih sredstava zadržavali za sebe. Takvi su menadžeri u nogometnim klubovima „mešetarili“ ponekad iza leđa predsjednika kluba, ali je bilo slučajeva da su ih uplelili u svoje „mreže“, nakon čega su ti ugledni ljudi posezali za metodama koje su bile nedozvoljene i u neskladu s moralnim standardom.³¹

U tom razdoblju događala su se i namještanja pojedinih utakmica iako se o tome u javnosti vrlo malo govorilo. Na površinu su izbijali samo najočitiji primjeri. U saopćenju Izvršnog odbora (IO) NSJ 22. kolovoza 1952. povodom događaja oko utakmice

29 SR, AJ, 734 FSJ, K-15., Zaključci i odluke redovne godišnje skupštine FSJ, održane 5. i 6. V. 1956. godine u Beogradu.

30 „S asom u rukavu“, *Vjesnik u srijedu*, 8. XI. 1976. Među jugoslavenskim nogometnim reprezentativcima A. Obradović uživao je popularnost koju je stjecao tako što im je primjerice za osvojeno četvrto mjesto na svjetskom prvenstvu u Čileu 1962. isplatio već na južnoameričkom tlu akontaciju u dolarima za premije. Dolare je posudio od jednog jugoslavenskog predstavništva gdje je poznao neke „zvezdaše“.

31 Isto.

NK „Proleter“ (Osijek) – NK „Odred“ (Ljubljana) odigrane 10. kolovoza 1952. u Osijeku ustvrđeno je: „dok su se nogometaši ovih klubova časno i sportski borili, pojedini članovi ovih klubova preko nečasnih i nemoralnih tipova vodili su pregovore da se utakmica ne završi u duhu borbe na zelenom polju, nego putem dogovora i podmićivanja“. Nadalje se kaže da „ovakvi tipovi koji su se ugnijezdili u upravama klubova prave od sporta trgovinu.“ IO NSJ donio je povodom tog događaja odluku da se odmah sa svih funkcija u nogometnim rukovodstvima suspendiraju Ivo Andrić, predsjednik NK „Proleter“, Miroslav Lukić, član Tehničke komisije NK „Proleter“ i Franc Sitar, potpredsjednik NK „Odred“ dok se ne završi istraga. IO NSJ saopćio je da „ukoliko istraga ustvrdi da su pregovori prešli okvire samog pregovaranja i da je došlo do podmićivanja, krivci će biti predani organima vlasti na krivičnu istragu i kaznu“.³² Izvršni odbor NSJ donio je odluku da se utakmica registrira postignutim rezultatom, 4:1, za NK „Proleter“. Kasnije je uslijedila žalba NK „Odred“ na odluku, ali nije uvažena. Disciplinski sud NSJ u rujnu 1952. je povodom ovog slučaja ustvrdio da su se predstavnici tih klubova u srpnju 1952. u Ljubljani dogovorili da će onom klubu koji bude imao više izgleda za ulazak u Prvu ligu prepustiti pobjedu. Predstavnik NK „Odred“ Ivan Šavs smatrao je da njegov klub ima više izgleda i ponudio je upravi NK „Proleter“ 100.000 dinara za puštenu utakmicu. Sat prije utakmice u kolovozu 1952. na hitnom i kratkom sastanku Tehničke komisije NK „Proleter“ na prijedlog člana uprave Miroslava Lukića donijeta je odluka da se prijedlog NK „Odred“ prihvati. Odluka je priopćena članu uprave NK „Odred“ I. Šavs s time da se iznos novca povisio na 300.000, a isplata je trebala biti prilikom prvog gostovanja osječkog kluba u Ljubljani. Disciplinski sud NSJ ustvrdio je da su ova događanja „nanijela ljagu nogometu“ i izazvala revolt igrača i nogometne javnosti. Disciplinski sud donio je u rujnu 1952. odluku da se I. Šavs, potporni član SD „Odred“ kažnjava doživotnim isključenjem iz nogometne organizacije. Pored njega kažnjeni su Zvone Debevc, tajnik SD „Odred“, i Fran Kramar, financijski rukovodilac SD „Odred“, isključenjem iz nogometne organizacije i zabranom obavljanja funkcija u u nogometnom sportu dvije godine. Potpredsjednik SD „Odred“ i predsjednik Nogometne zveze Slovenije Franc Sitar kažnen je ukorom. Član uprave NK „Proleter“ Miroslav Lukić kažnjen je doživotnim isključenjem iz nogometne organizacije. Predsjednik NK „Proleter“ Ivan Andrić kažnjen je isključenjem iz nogometne organizacije i obavljanja svih dužnosti u nogometu u razdoblju od pet godina. Istraga disciplinskog suda NSJ ukazivala je na to da odgovornost pored navedenih snose i druge osobe iz uprava ovih klubova, kao i „neka druga lica“ (nije spomenuto koja), pa je cijeli istražni materijal predan na vođenje disciplinskim sudovima Nogometne zveze Slovenije i Nogometnog saveza Hrvatske. Na žalbu M. Lukića IO NSJ je u veljači 1953. donio odluku da mu se kazna doživotne zabrane obavljanja svih funkcija u nogometu preinači na tri godine.

U prvom poratnom prvenstvu Jugoslavije dogodio se slučaj vjerojatno jedinstven u svjetskoj nogometnoj povijesti. Naime, zagrebački „Dinamo“ je u Titogradu protiv

32 *Službeni glasnik saveza sportova Jugoslavije*, 22. VIII. 1952., 1.

„Budućnosti“ u zadnjoj minuti postigao zgoditak i pobijedio rezultatom 3:2. Međutim, sutradan su u novinama nogometaši i klupsko rukovodstvo „saznali“ da je utakmica završila rezultatom 2:2 jer treći zgoditak nije bio priznat „zato što je postignut nakon regularnog vremena“. Prema kazivanju novinara i publicista Pere Zlatara to je učinjeno prema nalogu Blaže Jovanovića, predsjednika crnogorske republičke vlade. Natjecateljska komisija NSJ registrirala je utakmicu neriješenim rezultatom.³³

Pored namještanja utakmica 1950-ih godina u jugoslavenskom nogometu pojavio se i problem izbijanja nereda u pojedinim gradovima poslije odigranih utakmica. Poslije utakmice NK „Hajduk“ – FK „Crvena zvezda“ u prosincu 1950. izbili su neredi u kojima su navijači splitskog kluba između ostalog prevrnuli automobil beogradskih registracijskih oznaka. Beogradski tisak tada je pisao o „nacionalističkim ispadima“ u Splitu. Upute za odgovore na pisanje beogradskog tiska davao je Jure Bilić, predsjednik Gradskog komiteta KPH Split i potpredsjednik „Hajduka“. Zbog navedenih događaja Jure Bilić i predsjednik Gradskog odbora Narodnog fronta Splita i predsjednik „Hajduka“ Ante Jurjević Baja kažnjeni su partijskim opomenama.³⁴

Na utakmici u Zagrebu „drukeri“ NK „Dinama“ dobacivali su igračima „BSK“ (Beogradskog sportskog kluba): „četnici“. Naime formiranje nogometnog kluba „BSK“, koji je djelovao i u razdoblju između dva svjetska rata, izazvalo je kod dijela navijača „Dinama“ akciju za obnavljanje „Građanskog“. Ta akcija opravdavala se ponovnim osnivanjem „BSK“-a. Tada se među navijačima zagrebačkog kluba pričalo da je osobno Tito u jednom razgovoru kazao da se pogriješilo kada se poslije završetka Drugog svjetskog rata nije ponovno oformio „Građanski“ nego je osnovan „Dinamo“.³⁵

Potkraj 1952. u Beogradu su „Hajdukovi“ navijači – pripadnici Torcide, koja je osnovana 1950, nazivani ustašama, fašistima i „srboubojicama“. U Zagrebu je 9. prosinca 1952. poslije utakmice NK „Dinamo“ – „FK „Crvena zvezda“, igrane za Kup maršala Tita, velika skupina navijača proslavila pobjedu pjevajući domoljubne pjesme *Lijepa naša, Marijane, Marijane, Još Hrvatska ni propala, Oj ti Vilo Velebita* i druge. Pred spomenikom kralju Tomislavu uzvikavali su „do-lje ka-pe“, uz skidanje kape, ali su vlasti to razumjele kao „dolje KP“. Spomenuti uzvik točno je razumjela i ondašnja milicija koja je uhitila 46 navijača, od kojih se devetorici sudilo.³⁶

Na spomenutoj utakmici NK „Hajduk“ – FK „Crvena zvezda“ 1950. bilo je grubosti koje su vrhunac doživjele u „šakačkom obračunu“ između kapetana „Hajduka“ Frane Matošića i nogometaša beogradskog kluba Branka Stankovića. Kapetan „Hajduka“ je pred partijskom komisijom izjavio: „Žao mi je što Stankovića nisam udario i

33 Kovačić, *Intervju sa P. Zlatarom*.

34 Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006, 266.

35 Zapisnici Politbira CK KPH, sv. II, 595.

36 Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 266. Također v.: Hrvatski državni arhiv, Rukopisna ostavština dr. Ivo Politeo, k. 15, Miletić i dr. 1953. Nada Kisić-Kolanović, *Ivo Politeo. Povijest, intelektualci, odvetništvo 1887.-1956.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2015., 240-266.

jače“, te dodao da istrage ne bi niti bilo da „Zvezda“ nije izgubila utakmicu (2:1).³⁷ Na nogometnim utakmicama uobičajeno ponašanje bilo je da se nogometaši za vrijeme utakmice međusobno vrijeđaju, psuju i prijete.³⁸

Sve nogometne organizacije i sva rukovodstva trebali su sudjelovati u rješavanju aktualnih problema u nogometu. Istaknuti političar Miko Tripalo, potpredsjednik Upravnog odbora NSJ, u svibnju 1956. u intervju *Sportu* istaknuo je da se kod šire sportske javnosti nailazi na svakodnevne proteste i negodovanje za ono što se događa na nogometnim igralištima. Pri tom je istaknuo nedisciplinu pojedinih nogometaša koji su se služili grubostima, odnosno nedostatak tehničkog znanja pokušavali su nadoknaditi grubostima. Tripalo je smatrao da dio odgovornosti za takvo ponašanje igrača snose i uprave nogometnih klubova, ali da NSJ nema na raspolaganju nikakve disciplinske mjere protiv uprava klubova. Istaknuo je da čak i najobjektivniji klupski dužnosnici „često padaju na ispitu objektivnosti kada se radi o kažnjavanju njihovih igrača“. Tripalo je istaknuo da nije naišao na nekog „istaknutijeg funkcionera kluba koji je osudio svog nogometaša za načinjene prekršaje“.³⁹

Upravni odbor NSJ preporučio je Savezu nogometnih sudaca Jugoslavije da poduzme „svestranije mjere za daljnje stručno obrazovanje sudaca i da se energičnije bori za otklanjanje pojavi nesnalazljivosti i neujednačenosti kriterija u presuđivanju pojedinih prekršaja“. Suđenje utakmica trebalo je shvatiti kao ozbiljan zadatak i sportsku dužnost, „isto onako kako to shvata igrač kada se požrtvovano, sportski i samopregorno bori za boje svog kluba“. Sudac se niti na nogometnom igralištu, niti u sportskom radu nije smio izivljavati. Nogometni sudac nije mogao biti istodobno i nogometni trener, a granica godina starosti za polaganje ispita za saveznog suca bila je 45 godina. Trebalo je više pozornosti posvetiti izboru delegata na pojedinim utakmicama od kojih se tražilo da objektivno i iscrpno prikazuju tijek utakmice i zapažene nedostatke u organizaciji.⁴⁰

U znak protesta što je Savez nogometnih sudaca Jugoslavije za pomoćnog suca na utakmici između splitskog „Hajduka“ i beogradske „Crvene zvezde“ 15. lipnja 1952. odredio suca iz Ljubljane, Odbor nogometnih sudaca Splita na svojoj plenarnoj sjednici 17. VI. 1952. donio je odluku da splitski suci ne sude utakmice saveznog značaja i Kupa Jugoslavije. Savez sudaca Jugoslavije suspendirao je suce iz Splita Lea Lemešića, Davora Makieda, Ljudevita Baučića i Antu Simonelija. Istodobno Savez sudaca Jugoslavije dao je nalog Savezu sudaca Hrvatske da raspusti upravni odbor splitskih sudaca. Poslije nekoliko sastanaka u Beogradu Odbor nogometnih sudaca Splita povukao je odluku o nesuđenju saveznih i kup utakmica. Savez nogometnih sudaca Jugoslavije je zatim

37 Zdravko Reić, „Uloga Udbe u osnivanju Torcide“, (arhiv.slobodnadalmacija/20070609/spektar04.asp / Pristup ostvaren 20. V. 2016.)

38 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke redovne godišnje skupštine FSJ, održane 5. i 6. V. 1956. godine u Beogradu.

39 „Grubi futbol kažnjavaćemo oštro sve dotle dok ga ne iskorenimo“, *Sport*, Beograd, 23. V. 1956., 1.

40 Kovačić, *Intervju sa A. Pavlovićem*.

ukinuo odluku o raspuštanju Upravnog odbora nogometnih sudaca Splita i ukinuo suspenziju četvorici spomenutih splitskih sudaca.⁴¹

Kako bi se izbjegli takvi i slični slučajevi, na XXI. redovnoj (godišnjoj) konferenciji predstavnika klubova saveznih liga zaključeno je da se Savezu nogometnih sudaca Jugoslavije preporuči neka se delegiranje sudaca za prvenstvo saveznih liga 1959/1960. obavi tako da glavni sudac bude izvan mjesta odigravanja utakmica, a pomoćni suci iz mjesta odigravanja utakmice. Ukoliko ih nije bilo dovoljno, onda ih je trebalo odrediti iz drugih mjesta, po mogućnosti ne iz istog mjesta iz kojeg je i glavni sudac utakmice. Na zahtjev klubova mogli su se odrediti i „neutralni“ pomoćni suci, a klub na čije su traženje određeni bio je dužan platiti razliku u troškovima.⁴²

Početakom 1956. skupština NSJ zaključila je da, za razliku od ostalih društvenih organizacija, nogometnu karakterizira međusobna borba i rivalitet. Skupština je preporučila klubovima Savezne lige da stalno i uporno rade na daljem učvršćivanju i produbljivanju svojih međusobnih odnosa. Konstatiralo se da ima pojava koje su rezultat klubaških strasti i navijačkih kuhinja, ali je skupština zaključila da se postojećim propisima „začepilo mnogo više praznina u našem nogometnom i uopće sportskom životu, nego što se to uspjelo u privredi i privrednom životu“.⁴³

Prelasci nogometaša iz kluba u klub

Odmah poslije završetka Drugog svjetskog rata u tek osnovano vojno Sportsko društvo CDJA (Centralni dom Jugoslavenske armije) „Partizan“ iz Beograda (po uzoru na sovjetski CDKA / Centralnij dom Krasnoj armiji) „vojnim dekretom“ došli su ponajbolji zagrebački nogometaši (Stjepan Bobek, Zlatko Čajkovski, Franjo Glaser, Miroslav Brozović, Franjo Šoštarić), ali i istaknuti nogometaši iz drugih sredina, primjerice Kiril Simonovski iz Skoplja.⁴⁴

Istaknuti zagrebački nogometaš, spomenuti Zlatko Čajkovski, u sjećanjima na spomenuto razdoblje ovako je opisao svoj dolazak iz Zagreba u Beograd: „Po oslobođenju Zagreba, kao i svi mladići, bio sam mobiliziran u armiju. Već je vladao mir, bio je jun 1945. i pri većim vojnim jedinicama formirane su sportske i kulturne čete. Kako sam ja uoči Drugog svjetskog rata igrao za omladinsku reprezentaciju Jugoslavije, mnogi viši partizanski oficiri znali su za mene. Sjećam se jednog takvog susreta sa mladim generalom, prijeratnim beogradskim studentom: ‘A ti si onaj mali centarhalf koji visoko skače. (...) Nadam se da si se dobro vladao u NDH’.“ Čajkovski je naveo kako je njegova

41 *Službeni glasnik Saveza sportova Jugoslavije*, 4. VII. 1952., 2.

42 SR, AJ, 734 FSJ, K-18, Zaključci XXI. Redovne (godišnje) konferencije predstavnika klubova saveznih liga.

43 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Bilten fudbalskog saveza Jugoslavije, 20. I. 1956.

44 Kovačić, *Intervju sa P. Zlatarom*.

„prekomanda“ u Beograd došla „s najvišeg armijskog mjesta“ i da je naredbu potpisao general i narodni heroj Svetozar Vukmanović Tempo.⁴⁵

Miroslav Rede, novinar i pedesetih igrač beogradskog „Partizana“, smatra da je većina nogometaša u FK „Partizan“ prelazila dobrovoljno, privučena novčanim iznosima i povlasticama koje su dobivali. Naime nogometaši „Partizana“ bili su „fiktivno“ zaposleni kao vojni službenici i dobivali su „oficirske“ plaće.⁴⁶ Novinar i publicist Pero Zlatar iznosi mišljenje da se pred istaknute nogometaše koji su igrali u klubovima Nezavisne Države Hrvatske postavljao „ultimatum“: ukoliko odbiju prelazak u „Partizan“, služit će vojni rok u „nekoj pustopoljini“ ili će ih sudski progoniti. Pristankom na dolazak u Beograd vojni rok su „fiktivno“ služili u Domu armije u Beogradu i besplatno se hranili. Pri tom Zlatar ističe da su u CDJA „Partizan“ u tom razdoblju „stolovali“ Hrvati, nekolicina predsjednika i ostalih važnih djelatnika bili su primjerice Artur Takač, Janko Bobetko i Franjo Tuđman.⁴⁷

Naime još prije završetka Drugog svjetskog rata na sjednici CK SKOJ-a u Beogradu 11. prosinca 1944. raspravljano je o klubovima i nogometašima koji su igrali za vrijeme Drugog svjetskog rata, poglavito onima koji su nosili dres Nezavisne Države Hrvatske. Odlučeno je da se prema klubovima i društvima kompromitiranim u ratu zauzme čvrsti stav o raspuštanju. S druge strane, ukazivalo se na opasnost da „omladinska i fiskulturna društva ne sektaše prema sportistima iz tih klubova [...] ukoliko se nisu ogriješili o NOB i nisu bili neprijateljski raspoloženi.“⁴⁸

U kasnijem razdoblju, početkom 1950-ih, povodom nekih pogrešnih tumačenja primjene uputa o posebnom postupku za prijelaz igrača iz kluba u klub saveznog stupnja, Komisija za statut pravila i pravilnike Upravnog odbora NSJ saopćila je da je svaki klub dužan izdati ispisnicu igraču, osim u slučaju kada se radi o nedozvoljenom plaćanju. Uputstvo je u suštini bilo instrument koji je trebao omogućiti da se svi eventualni prigovori, koji su se dotada događali poslije prelaska nogometaša iz kluba u klub, obave prije prelaska igrača i „da se svi mogući sporovi oko prelaska nogometaša riješe na drugarski način i u sportskom duhu“. Tako su se događali slučajevi, poput prelaska Jovana Cokića i Ljubomira Spajića iz „BSK“ u „Crvenu zvezdu“, poslije čega je uprava „BSK“-a obavijestila IO NSJ da je suspendirala tih dvojicu igrača zbog njihova destruktivnog rada i pokušaja demoralizacije ostalih. Disciplinski sud NSJ je naknadnim saslušanjem i izjavama igrača zaključio da nema nikakve osnove za kažnjavanje.⁴⁹

45 *Partizanova škola fudbala*, FK Partizan, Beograd 1994., 61. Usp.: Zvonimir Magdić, *Legende zagrebačkog nogometa*, Zagreb 1996., 306.

46 Kovačić, *Intervju sa Miroslavom Redeom*, Zaprešić, 28. IV. 2016., Zaprešić. (neobjavljeno). M. Rede, novinar, nekadašnji nogometaš beogradskog „Partizana“ i zagrebačke „Lokomotive“.

47 Kovačić, *Intervju sa P. Zlatarom*.

48 Slavko Stojković, „Stranci na stubu srama“, *Večernje novosti* (www.novosti.rs/doc / Pristup ostvaren 24. V. 2016.)

49 *Službeni glasnik Saveza sportova Jugoslavije*, 9. 1. 1953., 7.

Branko Zebec početkom pedesetih prešao je iz zagrebačkog „Borca“, kluba Narodne milicije, u beogradski „Partizan“ za milijun dinara, a prosječna plaća prema kazivanju P. Zlatara, iznosila je tada oko pet tisuća dinara.⁵⁰

Međutim, 1950-ih bilo je i prelazaka igrača koji su izazivali velike trzavice u odnosima pojedinih klubova, a ponekada su dobivali i političke konotacije. Nogometaš FK „Sarajevo“ Franjo Lovrić želio je prijeći u NK „Dinamo“, ali su intervenirali „organi UDB-e iz Sarajeva, uhapsili ga“ i vratili ga u Sarajevo.⁵¹

Kada je rasformiran klub „Naša krila“ iz Zemuna, igrači tog kluba razišli su se po cijeloj zemlji tražeći dobre uvjete za pristupanje nekom drugom klubu. U Zagrebu su držali nogometaša Ivana Zvekanovića u kućnom pritvoru sve dok nije potpisao za klub Narodne milicije „Borac“, da ne bi došao u dodir s nekim drugim nogometnim klubom. U ljeto 1955. reprezentativni vratar NK „Hajduk“ Vladimir Beara prešao je u FK „Crvena zvezda“, zbog čega je splitski klub prekinuo sportske odnose s beogradskim klubom. U spor oko prelaska reprezentativnog vratara umiješali su se i političari, ali sve je ipak završilo Bearinim prelaskom u glavni grad Jugoslavije.⁵²

Prema kazivanju M. Redea, nogometaši su za prelazak iz kluba u klub dobivali za ono vrijeme velike novčane iznose, ali i druge povlastice. Rede navodi i osobni primjer – za prelazak iz beogradskog FK „Partizan“ u zagrebački NK „Lokomotiva“ krajem pedesetih dobio je 800.000 dinara „na ruke“. NK „Lokomotiva“ je tada svoje igrače zapošljavala na željeznici. Rede ističe da zaposlenje nije bilo „fiktivno“ jer je on svaki dan dolazio na posao, osim ponedjeljkom ukoliko se utakmica igrala izvan Zagreba. Uz to je mjesečna hranarina iznosila 32.000 dinara, a isplaćivale su se i premije, tako da se mjesečno moglo zaraditi oko 60 do 80 tisuća dinara. Za usporedbu mjesečna plaća general-pukovnika JNA tada je prema kazivanju M. Redea iznosila oko 36.000 dinara.⁵³

Na konferenciji klubova Saveze lige u proljeće 1956. razmatrano je kako da se spriječe neželjene pojave prilikom prelaska nogometaša u klubove Savezne lige. Predloženo je da igrač koji prima novčane nagrade može prijeći iz kluba u klub Savezne lige uz uvjet da se s tim suglasi i klub koji nogometaš napušta i da mu izda ispisnicu. Ukoliko od svog starog kluba nogometaš nije dobio suglasnost za prijelaz, mogao ju je tražiti od Lige odbora NSJ kao prvostupanjskog organa, odnosno od Komisije za žalbe Upravnog odbora NSJ kao drugostupanjskog organa. Registracija nogometaša za novi klub mogla se izvršiti samo ako se ustvrdilo da su razlozi za prijelaz opravdani.⁵⁴

50 Kovačić, *Intervju sa P. Zlatarom*.

51 Zapisnici Politbiroa CK KPH, sv. 2, 580.

52 Reić, „Beara, slavan i proganjan“ (slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/clanak/id/ / Pristup ostvaren 21. V. 2016.)

53 Kovačić, *Intervju sa M. Redeom*.

54 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke redovne godišnje skupštine FSJ, održane 5. i 6. V. 1956. godine u Beogradu.

Prelasci nogometaša i trenera u inozemne klubove

Odobrenjem NSJ, tada još sekcije u okviru FISAJ-a, u inozemstvo su mogli ići samo nogometaši koji su mogli dokazati da im je prvenstvena namjera odlaska studiranje, a ne igranje nogometa. Tako je nogometaš Vinko Golob iz zagrebačkog „Dinama“ 1947. zaigrao za praški „Bohemians“, nekoliko godina kasnije nogometaš beogradske „Crvene zvezde“ Branislav Vukosavljević postao je nogometaš švicarskog „Grasshoppersa“. Pored toga bilo je nekoliko nogometaša koji su na gostovanjima svojih klubova u inozemstvu zatražili politički azil. Aleksandar Arandžević prilikom gostovanja „Crvene zvezde“ kod „Ponziane“ u Trstu 1947. zatražio je politički azil, jednako kao i vratar zagrebačkog „Dinama“ Zvonko Monsider. Nogometaš Branko Vidjak, koji je iz „Hajduka“ prešao u zagrebački „Borač“, poslije inozemne turneje tog kluba ostao je u Švicarskoj. Božidar Senčar 1956. zatražio je politički azil u Njemačkoj.⁵⁵

U tom razdoblju u socijalističkoj Jugoslaviji sklopiti profesionalni ugovor bio je čin ravan samoubojstvu, a profesionalce su nogometni kroničari opisivali kao roblje okovano u galiji iznad kojeg beskrupolozni i okrutni menadžer maše i udara bičem, groteskno naranisan s debelom cigarom u zubima i s prepunom torbom iz koje lete dolarske novčanice.⁵⁶

U drugoj polovici pedesetih godina „klima“ se u vezi odlaska nogometaša malo promijenila, pa je tako nogometaš splitskog „Hajduka“ Bernard Vukas 1957. prešao u talijansku „Bolognu“ i za trogodišnji ugovor dobio 66 milijuna lira.⁵⁷

Zatim su ugovore s inozemnim klubovima potpisivali i drugi jugoslavenski nogometaši. Primjerice Ivica Horvat iz zagrebačkog „Dinama“ prešao je u „Eintracht“ iz Frankfurta, Željko Čajkovski iz „Dinama“ u SV „Verder“ iz Bremena, Zlatko Čajkovski iz beogradskog „Partizana“ u Köln, Tomislav Crnković iz Dinama u „LASK“ iz Linza itd.⁵⁸

Na osmoj redovnoj sjednici Upravnog odbora NSJ, koja je održana 2. ožujka 1957. u Beogradu, ustvrđeno je da, prema tadašnjim propisima koji reguliraju odlazak nogometaša i trenera u inozemstvo, ne postoje objektivni kriteriji na temelju kojih bi se unaprijed moglo predvidjeti hoće li molba nogometaša, odnosno trenera za odlazak u inozemstvo biti odobrena. Naime propisi su bili zasnovani na subjektivnom kriteriju koji su Upravnom odboru NSJ ostavljali veliki prostor da u svakom pojedinačnom slučaju odluči je li „svrsihodno“ da se dotičnom nogometašu ili treneru odobri odlazak u inozemstvo. Pri tome su razni utjecajni ljudi stvarali pritisak na članove Upravnog odbora NSJ. Tako je prema nekim kazivanjima spomenuti dr. Aleksandar Obradović,

55 „Aneksi za najamni odnos“, *SN revija*, 22. X. 1976., 4.

56 Kovačić, *Intervju sa P. Zlatarom*.

57 Isto.

58 „Aneksi za najamni odnos“, *SN revija*, 22. X. 1976., 4.

„tehnički direktor“ FK „Crvena zvezda“, spriječio prelazak vratara tog kluba Vladimira Beare u madridski „Real.“⁵⁹

Upravni odbor NSJ je na spomenutoj sjednici 2. ožujka 1957. zaključio da se do donošenja novih propisa kojima će se regulirati pitanje odobravanja odlaska nogometaša i trenera u inozemstvo, obustavlja rješavanje svih molbi nogometaša i trenera za odlazak u inozemstvo. Upravni odbor NSJ je pred Komisiju za unapređenje nogometa stavio zadatak da pripremi nacрте pravilnika za odlazak nogometaša i trenera u inozemstvo. Prilikom izrade tih pravilnika spomenuta Komisija trebala se rukovoditi stavom Upravnog odbora NSJ da u tadašnjoj situaciji treba ograničiti odlazak trenera na rad u inozemstvo te da odobrenje treba dati samo u rijetkim slučajevima, predviđenim pravilnikom, a na temelju raspisanog natječaja. Kao uvjet za izdavanje odobrenja trenerima trebalo je prema napatku upravnog odbora NSJ staviti obavezno pohađanje nekog trenerskog tečaja, odnosno trenerske škole u inozemstvu. Prilikom izrade pravilnika za nogometaše za izdavanje odobrenja za odlazak igrača u inozemstvo trebalo je postaviti sljedeće uvjete: a) određen broj godina života, b) određen broj utakmica u državnoj reprezentaciji.⁶⁰

Na XI. redovnoj sjednici Upravnog odbora NSJ, održanoj 27. travnja 1957. godine u Beogradu, usvojen je Pravilnik o izdavanju odobrenja za odlazak nogometnih trenera na rad u inozemstvo. Savez nogometnih trenera Hrvatske postavio je pitanje kriterija za odlazak trenera na rad izvan zemlje. Sekreterij Saveza nogometnih trenera Jugoslavije odgovorio je da ne može spriječiti niti jednom članu trenerske organizacije da u osobnom kontaktu sebi pribavi angažman, potpiše ugovor i otputuje na rad.⁶¹

Tako je Nogometni savez Grčke zatražio od NSJ odobrenje za dolazak jednog jugoslavenskog nogometnog trenera u Grčku. Na prijedlog Saveza nogometnih trenera, a u želji „da pruži što veću podršku federaciji prijateljske Gčke“, Upravni odbor NSJ odobrio je odlazak treneru Mladenu Kašaninu na jednogodišnji boravak u Grčku radi treniranja FC „Aris“ iz Soluna, uz uvjet da NS Grčke zabrani daljnji rad jugoslavenskim trenerima koji su bez odobrenja NSJ radili u Grčkoj, Milanu Beciću i Ivanu Stevoviću. NSJ je bio suglasan izdati odobrenje još dvojici trenera za odlazak u Grčku. Upravni odbor NSJ odobrio je splitskom treneru Ljubi Benčiću dvogodišnji rad u Burmi, ali su prije odlaska u Burmu s trenerom Benčićem trebali razgovarati ljudi iz NSJ i iznijeti mu što očekuju od njegovog rada u Burmi. Naime, Upravni odbor NSJ donio je odluku da se svakim trenerom koji se upućuje na rad u inozemstvo prethodno razgovara i izloži zadatke koje se pred njega postavljaju. Odobren je i jednogodišnji rad u Izraelu, treneru Ivanu Jazbinšeku iz Zagreba, radi treniranja FC „Hapoel“ iz Tel Aviva, Bogdanu Cuvaju odobren je odlazak u SR Njemačku na godinu dana radi treniranja FSV „Frankfurt

59 Kovačić, *Intervju sa P. Zlatarom*.

60 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke VIII. redovne sjednice upravnog odbora FSJ, održane 2. III. 1956. godine u Beogradu.

61 SR, AJ, 734 FSJ, K-16, Zaključci i odluke XI. redovne sjednice Upravnog odbora FSJ, 27. IV. 1957.

1899“, Predragu Radovanoviću odobren je odlazak u Etiopiju na dvije godine za trenera Nogometne federacije Etiopije.⁶²

Na sjednici održanoj 27. travnja 1957. u Beogradu Upravni odbor NSJ skinuo je s dnevnog reda prijedlog za donošenje Pravilnika o izdavanju odobrenja nogometašima za igranje u inozemnim klubovima. Zaključeno da će Upravni odbor molbe nogometaša za igranje u inozemnim klubovima rješavati pojedinačno.⁶³

Odlasci jugoslavenskih klubova u inozemstvo

Poslije uspostave nove države, do kraja 1940-ih ponekad se događalo da nogometni klubovi zakazuju međunarodne utakmice bez znanja i suglasnosti NSJ i FISAJ-a. Pored toga nisu pravovremeno dostavljali podatke za obavljanje svih potrebnih formalnosti, pa je zbog toga njihov odlazak u inozemstvo bio dovođen u pitanje. Zbog izbjegavanja takvih i sličnih situacija NSJ je u uputama za ugovaranje međunarodnih utakmica od nogometnih klubova tražio da se pridržavaju sljedećeg: utakmice s klubovima iz inozemstva mogao je ugovarati samo onaj nogometni klub ili sekcija koja će po svojoj kvaliteti i postignutim rezultatima dostojno reprezentirati fiskulturni pokret i jugoslavenski nogomet. Kada je neki klub ili sekcija dobila poziv iz inozemstva ili željela pozvati neki klub, trebala je dobiti suglasnost NSJ-a i FISAJ-a te se tada moglo pristupiti pregovorima, ali je o toku pregovora trebalo redovito obavještavati NSJ prilažući i kopije korespondencije. Prije konačnog zaključenja nadnevka odigravanja utakmice trebalo je poslati u NSJ i FISAJ prijedlog ugovora u kojem su se vidjeli točni uvjeti za odigravanje utakmice kao što su mjesto odigravanja, broj članova momčadi, rukovodstvo, financijski uvjeti i sl. Ukoliko nisu odgovarali navedeni uvjeti, NSJ i FISAJ mogli su izmijeniti prijedlog ugovora. Prilikom obavještavanja NSJ-a i FISAJ-a nogometni klubovi i sekcije trebali su navesti protiv koga će igrati ili, ukoliko je u pitanju bio turnir, čiji klubovi sudjeluju, kakav je odnos snaga, pregled dotadašnjih rezultata protivnika, pregled svojih dotadašnjih rezultata te prognozu rezultata utakmice. Poslije ugovaranja odigravanja utakmice pristupalo se pripremama te je detaljan plan priprema trebalo dostaviti NSJ „radi znanja i eventualne pomoći“.⁶⁴

Pored stručnih priprema (sportski logori, specijalni treninzi) trebalo je posebno paziti na vanjski izgled nogometaša i izabrati najbolje dresove i rekvizite. U slučajevima kada su se utakmice odigravale u inozemstvu, trebalo je najmanje mjesec dana prije obavijestiti NSJ i FISAJ kako bi se obavile sve formalnosti oko vađenja putnih isprava. Uz pismenu obavijest NSJ-u i FISAJ-u nogometni klubovi i sekcije trebali su prikupiti potrebne podatke i veći broj fotografija svojih članova i rukovoditelja koji su dolazili

62 Isto.

63 Isto.

64 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke V. redovne sjednice Upravnog odbora FSJ, Beograd, 15. X. 1956.

u obzir za putovanje u inozemstvo. Isto tako, kada je dolazio neki klub iz inozemstva, 15 do 20 dana prije dolaska trebalo je FISAJ-u dostaviti imena nogometaša kako bi se dobilo odobrenje za ulazak u zemlju. Klubovi su posebno prilikom ugovaranja međunarodnih utakmica trebali voditi računa da neće biti odljeva deviza iz zemlje, odnosno trebali su odmah prekidati pregovore ukoliko su za odigravanje utakmice bile potrebne devize, a one nisu bile planirane. Za vrijeme boravka u inozemstvu članovi nogometnog kluba ili sekcije trebali su se primjerno ponašati na sportskom terenu, ali i na svakom drugom mjestu, jer su od discipliniranog i korektnog držanja zavisila kasnija gostovanja jugoslavenskih momčadi u inozemstvu. Također, prilikom boravka u inozemstvu rukovodstvo kluba trebalo je biti u stalnom kontaktu s jugoslavenskim predstavništvom i s njim se savjetovati o svim važnijim pitanjima. Poslije povratka iz inozemstva rukovodstvo kluba trebalo je donijeti sve tiskovine, odnosno novine koje su pisale o gostovanju jugoslavenskog kluba, kao i ostali propagandni materijal (fotografije, pokloni i sl.). U roku od osam dana valjalo je podnijeti pismeni izvještaj u dva primjerka koji je trebao sadržavati detaljan dnevnik rada i boravka u inozemstvu, stručnu ocjenu susreta i nogometaša, kako iz jugoslavenske tako i inozemne ekipe, analizu odnosa s inozemnim klubom i sportskom federacijom koje je taj klub član, opću ocjenu boravka u inozemstvu i ocjenu utakmice.⁶⁵

NSJ je klubovima Savezne lige 1950-ih godina odobravao ljetne i zimske turneje u inozemstvu. U spomenutom „Izvješću o nekim negativnim pojavama u sportu Politbiroa“ iz prosinca 1950. navedeno je da su nogometaši „raskalašeni, putuju spavaćim kolima, hrane se *a lá card*, dobivaju džeparac“.⁶⁶ Navedeno je da su nogometaši „Dinama“ i Crvene zvezde“ na inozemnim turnejama dobili džeparac od tri dolara, a dogovorena je isplata od po jednog dolara. U istom izvještaju navedeno je da „svi igrači koji odlaze na turneje poznati su kao šverceri“ deficitarnom robom u Jugoslaviji.⁶⁷ Prema kazivanju M. Redea, klubove su po povratka iz inozemstva na granici dočekivali predstavnici kluba, koji su bili većinom visoki partijski dužnosnici, pa su carinici nogometaše propuštali bez pregledavanja „osobne prtljage“.⁶⁸

Upravni odbor NSJ je u ljetnom razdoblju poslije sezone 1955/56. odobrio klubovima Savezne lige za gostovanja u inozemstvu odigravanje najviše pet utakmica. U jednoj zemlji mogla su istodobno gostovati najviše tri kluba iz Jugoslavije. U tom razdoblju klubovi su o gostovanjima u inozemstvu mogli pregovarati bez prethodne suglasnosti NSJ, s time da je Komisija za međunarodne poslove Upravnog odbora NSJ naknadno ocijenjivala postignute dogovore o gostovanju jugoslavenskih klubova u inozemstvu. U zimskom razdoblju Komisija za međunarodne poslove Upravnog odbora NSJ mogla je odobriti klubovima Savezne lige najviše dva odlaska u inozemstvo. Prilikom odobravanja spomenuta Komisija trebala je ispitati da li se predloženim gostovanjem postiže

65 Isto.

66 Zapisnici Politbiroa CK KPH, sv. 2, 585.

67 Isto.

68 Kovačić, *Intervju sa M. Redeom*.

željeni sportski i financijski efekt. Predračuni klubova za gostovanje u inozemstvu morali su biti sastavljeni „realno“, te su Komisija za međunarodne poslove i Komisija za financijsko-materijalno poslovanje bile obavezne kontrolirati realizaciju tih predračuna poslije završenog gostovanja. Ukoliko su uočile izdatke veće od predviđenih proračuna, trebale su preduzeti odgovorajuće mjere protiv takvih klubova. Inozemne turneje klubova trebale su biti završene 15 dana prije početka prvenstva.⁶⁹

U sezoni 1952/53. NK „Hajduk“ nije se na vrijeme vratio s turneje po Južnoj Americi. Naime nogometaši splitskog kluba ostali su po odobrenju Josipa Broza Tita gosti argentinskog predsjednika Juan Perona, što je trebalo pomoći poboljšanju međudržavnih odnosa. Pored toga što je odobrenja ostanka u Argentini došlo s najvišeg mjesta u državi, NSJ je naredio splitskom klubu da preostale prvenstvene utakmice mora igrati s juniorima, pa je tako „Hajduk“ izgubio utrk u za prvo mjesto koje je osvojila „Crvena zvezda“.⁷⁰

Komisija za međunarodne poslove NSJ u siječnju 1956. predala je Disciplinskom sudu NSJ klubove NK „Trešnjevka“ iz Zagreba i NK „Rijeka zbog odlaska u inozemstvo bez odobrenja. Disciplinskom sudu NSJ predan je i FK „BSK“ zbog odigravanja jedne utakmice na Malti bez odobrenja NSJ.⁷¹

Zaključak

Nakon uspostave komunističkog režima u Jugoslaviji usporedno s izgradnjom i razvojem socijalističkih odnosa razvijali su se i odnosi u nogometu koji je postao sport s najvećim brojem članova, a pored toga privlačio je najviše publike na utakmice. U tom vremenu postignuti su veliki uspjesi nogometne organizacije u podizanju kvalitete jugoslavenskog nogometa, primjerice od infrastrukture i organizacija utakmica do zdravstvene zaštite. Kada suvremenici govore o nogometu u tom razdoblju, uglavnom upotrebljavaju epitepe poput „tehnička dotjeranost“, „nogometna poezija“, „nogometna romantika“... Pri tome naglašavaju da su nogometaši bili povlašteni dio društva i imali veća primanja od ostalih slojeva stanovništva, ali i da te razlike nisu bile toliko velike, pogotovo ne kao u današnje vrijeme. Negativnosti o nogometu i oko njega uglavnom ne spominju ili, uspoređujući ih s današnjima, ističu da su bile tek „neznatne“. Međutim, istražujući arhivsko gradivo i onodobni tisak uvidio sam da su se upravo u tom razdoblju pojavile i određene negativnosti u jugoslavenskom nogometu. Te negativnosti ogledale su se u pokušajima namještanja utakmica, pojavi menadžera po uzoru na model zapadnoeuropskih zemalja i prodiranju profesionalnih odnosa, protuzakonitom

69 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Zaključci i odluke V. redovne sjednice Upravnog odbora FSJ, Beograd, 15. X. 1956.

70 Reić, „Beara, slavan i proganjan“, slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/clanak/id/ Pristup ostvaren 21. V. 2016.

71 SR, AJ, 734 FSJ, K-15, Iz komisija Upravnog odbora FSJ.

plaćanju igrača te povremenim nacionalističkim ispadima navijača na nogometnim igralištima. Nedovoljna konkretna društvena akcija najoštrijeg kažnjavanja takvih pojava negativno se odražavala na razvoj nogometa. Financijske kontrole nije bilo ili je bila vrlo slaba i olako je prelazila preko uočenih malverzacija. Može se zaključiti da je neposredno razdoblje poslije Drugog svjetskog rata, a posebno 1950-e godine u jugoslavenskom nogometu bilo „romantično“ doba u kojem se nastojalo podići kvantitetu i kvalitetu nogometa na amaterskim načelima. Istodobno, to je razdoblje i početak, odnosno „zametak“ svih opisanih negativnosti u jugoslavenskom nogometu koje će u kasnijem razdoblju 1960-ih, a posebno 1970-ih i 1980-ih godina, pa sve do konačnog raspada socijalističke Jugoslavije poprimiti ogromne razmjere i izmaći društvenoj kontroli.

Bibliografija

Arhivi

Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 734, Fudbalski savez jugoslavije (SR, AJ, f. 734, FSJ).
Hrvatski državni arhiv (HDA), Rukopisna ostavština (RO) dr. Ivo Politeo, k. 15, Miletić i dr. 1953.

Objavljeni izvori

Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, svezak 2, Zagreb: Hrvatski državni arhiv (priredila Branislava Vojnović), 2006.

Intervju

- Kovačić, Davor, Intervju s Antom Pavlovićem, tajnikom NSH i glavnim tajnikom NSJ 1987-1991, Zagreb, 9. IV. 2015. (neobjavljeno)
Kovačić, Davor, Intervju s Miroslavom Redeom, novinarom i bivšim nogometašem, Zaprješić, 28. IV. 2016. (neobjavljeno)
Kovačić, Davor, Intervju s Perom Zlatarom, novinarom i publicistom, Zagreb, 14. V. 2016. (neobjavljeno)

Literatura

- Nogometni leksikon* (urednici Fredi Kramer, Mladen Klemenčić), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008.
Nada Kisić-Kolanović, *Ivo Politeo. Povijest, intelektualci, odvetništvo 1887.-1956.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2015.
Zvonimir Magdić, *Legende zagrebačkog nogometa*, Zagreb: Spot, prvo izdanje 1996.
Partizanova škola fudbala, Beograd: FK Partizan, 1994.
Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, 2006.
Veselko Tenžera, *Sportski život. Feljtoni, eseji, osvrti*, Zagreb: Matica hrvatska, 1989.

Tisak

Službeni glasnik sportova Jugoslavije, Beograd, 1952.-1953.

Sport, Beograd, 1956.

Vjesnik u srijedu (VUS), Zagreb, 1976.

SN revija, Zagreb, 1976.

Internet adrese

Zdravko Reiđ, „Uloga Udbe u osnivanju Torcida“ arhiv.slobodnadalmacija/20070609/spektar04.asp. Pristup ostvaren 20. V. 2016.

Slavko Stojković, „Stranci na stubu srama“, *Večernje novosti*, online, Pristup ostvaren 24. V. 2016., www.novosti.rs/doc

Zdravko Reiđ, „Beara, slavan i proganjan“, slobodnadalmacija.hr/sport/hajduk/clanak/id/. Pristup ostvaren. 21. V. 2016.

SUMMARY

Yugoslavian Football From the End of WWII Until the End of the 1950s – A Romantic Beginning of Decadence

The article illustrates the transformation of football, the most popular Yugoslavian sport, as well as the problems it faced after WWII, until the end of the 1950s. The article is based on archives, the then press, and recollections of contemporaries. During that period, the football association had achieved a lot regarding the overall quality of Yugoslavian football, including the infrastructure, organization of matches, healthcare, etc. However, there were problems such as attempts at fixing matches, appearance of new managers that used west European models of professionalism, illegal player payments, and occasional nationalistic outbursts from the fans.

At the same time, this was the period of the beginning of all the negative traits of Yugoslavian football that would later on, in the 1960s, and especially the 1970s and 1980s, until the breakup of Yugoslavia, grow to such degree that they could no longer be socially controlled.

Keywords: 1950s, football, Yugoslavian Football Committee, football players, football club, amateurism, non-amateurism, socialism